

LIMBA ROMÂNĂ, LIMBĂ ROMANICĂ

(ASPECTE DE LA CONFERINȚA PREZENTATĂ DE ACAD. MARIUS SALA)

Acad. **Marius SALA**,
vicepreședinte al Academiei Române

Când vorbim de structura unei limbi și de felul în care ea este transmisă altei limbi, trebuie să precizăm că între diversele compartimente ale acestei structuri există deosebiri: în timp ce morfologia este partea cea mai stabilă și cea mai sistematică a limbii (din această cauză ea stă la baza clasificării limbilor), vocabularul este partea cea mai puțin sistematică și cea mai mobilă, pentru că apar mereu noțiuni noi, care trebuie denumite, paralel cu pierderea interesului pentru noțiuni învechite, ale căror nume ies treptat din uz.

În trecerea de la latină la limbile romanice au avut loc o serie de transformări ale vocabularului, ale căror urmări se regăsesc în toate limbile romanice. A. Ernout constată în latina vulgară o tendință spre simplificare, soldată cu dispariția arhaismelor și a anomaliilor în favoarea formelor regulate, adesea de origine familiară și populară. Se constată, de asemenea, o tendință de reducere a dubletelor sinonimice și de ștergere a nuanțelor de sens. Rezultatul acestei situații a fost sărăcirea vocabularului, ajungându-se ca fiecare limbă romanică să moștenească din latină cam același număr de cuvinte (peste 2 000). Dintre acestea, aproximativ 500 s-au transmis tuturor limbilor romanice. Fac parte din această categorie uneltele gramaticale (*ad, contra, iile, magis, meus, per, qualis, superetc.*), verbe cu valori multiple și generale (*battuo, credo, dico, do, fado, habeo, nascor, pono, sum, teneo*), adjective (și adverbe) cu valori generale (*bonus, calidus, directus, fortis, ieri, largus, longus, mane, novus etc.*), numerale (*decern, duo, miile, novum, unus*), termeni referitori la orn (*homo, mujier*) și la părțile corpului omenesc, organe și funcții (*audio, barba, caput, dens, digitus, lingua, manus, palma, suffito*), la familie (*filius, fraier, parens*), la viața afectivă (*anima, ricfeio*), sănătate, boală (*dolor, tussis*), termeni de îmbrăcăminte, locuință, alimentație (*camisia, casa, cena, fenestra, panis, porta*). Sunt panromanici și o serie de termeni referitori la natură: universul și timpul (*aer, a/mus, aqua, caelum, focus, luna, stella, ventus*), configurația pământului (*campus, mare, petra*), nume de culori (*albuș, niger, viridis*).

Un important număr de cuvinte panromanice se referă la câteva terminologii speciale - agricultura și creșterea vitelor: *cannabis, flos, milium, palea, vinum, arbor, fructus, lignum, pomus; asinus, bos, caballus, capra, lâna, ovum; cervus, lupus, ursus, corvus, pavo, piscis, serpens, vermis; meserii: anellus, cemo, cuneus, fascia, fusus, mensa, mola, rota, saccus, vendo, domeniul militar: arcuș, anna, sagitta; domeniul religiei: angelus, deus, ieiuno, pascha, peccatum; relațiile politico-sociale: dominus, furtum, hospes, iudex, lex, pax, vicinus*. Se poate constata că toate sunt cuvinte importante, frecvente. Ele au fost astfel, în tot, cursul istoriei limbilor romanice, fapt ce explică păstrarea lor până în zilele noastre în toată România.

Cele mai multe cuvinte latinești s-au păstrat într-un număr de limbii romanice (de la 2 la 8): există, de exemplu, cuvinte care s-au păstrat numai în română și în limbile iberoromanice (lat. *formosus* > rom. frumos, sp. hermoso, pg. formoso; lat. *fervere* > rom. fierbe, sp. hervir, pg. ferver; lat. *angustus* > rom. îngust, sp., v. pg. angosto sunt numai câteva exemple). În sfârșit, sunt cuvinte latinești care s-au transmis unei singure limbi romanice, în cazul românei numărul acestora este de aproximativ 100 [(ager, ajutor, cântec, ferice, împărat, lanced, lingură, mare (adj.), oaie, ospăț, plăcintă, putred, urî etc.)]. Categoria a fost semnalată de S. Pușcariu, în cunoscutul său discurs de recepție la Academia Română, care a încercat să explice păstrarea unora dintre aceste cuvinte prin condițiile de viață ale românilor (la români s-a păstrat *lingula* țaranului roman, în timp ce *cochlearium*, lingura cu care auții mâncau melci și ouă sau luau medicamente, s-a transmis limbilor romanice occidentale - fir. cuiller). Același S. Pușcariu a încercat să explice și evoluția semantică a unor cuvinte latinești din română. Astfel, sensul „forêt” pe care îl are rom. pădure, ce provine din lat. *palus*, -dem „mlaștină”, s-ar explica prin faptul că strămoșii românilor ar fi trăit în anumite condiții topografice care ar fi făcut posibilă această schimbare semantică (este vorba de regiunile inundabile din apropierea Dunării, acoperite cu codri întinși).

Nu mai puțin interesante sunt explicațiile date dispariției unor cuvinte latinești din română, legate de aceleași condiții cultural-istorice. Menționăm aici cazul unei categorii de aproximativ 200 de cuvinte existente în toate limbile romanice, dar absente în română, analizate de I. Fischer într-un cunoscut articol *Panroman sauf roumain*, care ajută la caracterizarea negativă a limbii române. Această grupă de cuvinte este complementară grupei precedente, aceea a cuvintelor existente exclusiv în

română. Majoritatea acestor cuvinte sunt termeni tehnici ai diverselor profesii (marină: *ancora, navis, portus*; armată: *hasta, lances*; comerț: *alumen, purpura, saeta*) sau de civilizație (*ars, lectus, litiera*), reflectând schimbarea profundă a îndeletnicirilor, precum și întreruperea contactului cu lumea occidentală. Aceste condiții (mai ales, izolarea de imperiu) au făcut ca o serie de cuvinte din limbajul curent să fie înlocuite prin sinonime vulgare sau familiare (pater/tata, pes/petiolus etc.) sau să fie compensate prin perifraze (*nego* „a spune (că) nu”, *nullus* „nici un(ul)”). Nu există totdeauna explicații pentru dispariția unor cuvinte latinești din română. De ce și cum au fost înlocuite o serie de cuvinte ca cele pentru noțiunile de „cocoș”, „a iubi”, „drag”, „scump”? Sunt multe întrebări la care nu s-a dat încă răspuns.

Am arătat mai sus că, în general, termenii latinești sunt importanți, în sensul că sunt cei mai frecvenți; ei au o bogată încărcătură semantică și au multe derivate, deci ocupă o poziție centrală în structura lexicului românesc. Aceste trei caracteristici au stat la baza unei cercetări comparative a lexicului romanic, elaborată la Institutul de Lingvistică din București (*Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București, 1988), în care limbile romanice au fost comparate la nivelul vocabularului de bază actual, cuprinzând în jur de 2500 de cuvinte pentru fiecare limbă. Am constatat că în română, la fel ca în celelalte limbi romanice, termenii moșteniți din latină ocupă rangul I, adică au cea mai mare pondere (în vocabularul reprezentativ al românei — VRR 30%).

Am amintit că latina din provinciile dunărene a fost însușită de traco-daci, odată cu romanizarea lor. De la această populație autohtonă, la fel ca în cazul latinei din celelalte regiuni ale imperiului, s-au păstrat în jur de 80 de cuvinte, care denumeau, mai ales, realități caracteristice regiunilor respective (nume de plante și animale etc.). Dintre acestea, 23 au fost selectate și în vocabularul reprezentativ românesc (de ex., abur, brad, brâu, bucura, buză, căciulă, cioc, copac, copil, fărâmă, fluier, fluture, ghimpe, groapă, gușă, mal, măgar, mânz, mugur, murg, traistă, vatră). Numărul lor reprezintă în vocabularul reprezentativ al românei doar 0,96%.

Latina din provinciile dunărene s-a dezvoltat în contact cu vechea greacă. La o dată greu de precizat, o serie de cuvinte vechi grecești au pătruns în latina dunăreană și din aceasta s-au transmis limbii române (ele nu sunt atestate în limbile romanice occidentale): broatec, cir, ciumă, jur, împrejur, plai, stup.

Am arătat în prima parte a expunerii noastre

că nu s-a ajuns la un acord între lingviști în ceea ce privește elementul lexical germanic pătruns în latina dunăreană. Elementul germanic a avut însă un rol important în limbile romanice occidentale, fiind considerat ca un superstrat al acestor limbi (se insistă mai ales asupra elementului franc din franceză), în limba română rolul de superstrat l-a avut slava (trebuie să precizăm că este vorba de influența veche slavă și nu de cuvintele intrate mai târziu din limbile slave învecinate: bulgară, sârbă, ucraineană, rusă). Numărul acestor cuvinte vechi slave este mare, ele aparținând celor mai diverse domenii semantice (G. Mihăilă a publicat o carte dedicată exclusiv acestor termeni: *Împrumuturi vechi slave în limba română*, București, 1960). Multe dintre cuvintele respective au o poziție importantă în lexicul românesc, 233 apărând și în vocabularul reprezentativ român: bici, boală, bogat, boier, brazdă, ceată, ciocan, citi, clădi, clei, clește, clipi, coajă, coborî, cocoș, comoară, cosi, coș, croi, cumpănă, drag, iubi, nevasta etc. Este interesant de remarcat că acest element slav ocupă rangul IV în vocabularul reprezentativ român, la fel ca elementul germanic din vocabularul reprezentativ francez. Evaluarea elementelor vechi slave din română capătă noi dimensiuni, dacă se examinează unitățile lexice folosite de diverse limbi romanice pentru a denumi noțiunile pentru care româna a împrumutat termenii slavi. Primul care a atras atenția asupra acestui fapt a fost W. Meyer-Lubke, părintele lingvisticii romanice comparate, în celebrul discurs prezentat la Academia Română (*Rumanisch und Romanisch*, București, 1930). Recent, Sanda Reinheimer Rîpeanu, într-un articol bogat în idei, a analizat toate aceste situații și a constatat că termenului slav din română îi corespunde în limbile romanice occidentale uneori un termen de origine germanică: bogat - fir. riche, it. ricco, sp., pg. rico; a păzi, a păstra - it guardare, fr. garder, sp., pg. guardar; nevoie - il bisogno, fr. besoin (sp., pg. au apelat la un împrumut din latină — necesidad(e) Jar — fr. braise, it. brace, brajia, sp., pg. brasa; crap - it, sp., pg. cârpa; otravă - fr. reguin, iar în alte cazuri un împrumut (cultism) din latină: nume de plante, ca podbeal, știr, bujor, pelin, sau de animale (râs, lebădă), ca și termeni abstracți de felul lui prilej, pricină, vrajbă, de origine veche slavă în română, au în limbile romanice occidentale corespondente împrumutate din latină. Aceasta arată că unele tipuri lexice latinești s-au dovedit incapabile să reziste în fața concurențelor apărute în epoca bilingvismului sau, pur și simplu, n-au avut șansa să supraviețuiască și au fost înlocuite prin unități care demonstrează creativitatea lexicală a vorbitorului (lat. *luduș* a fost înlocuit de

știucă la noi și de o creație metaforică - brochet - în franceză). Aportul masiv al elementului slav vechi la lexicul românesc nu a afectat structura latinească a acestuia, deși prin aceste cuvinte limba română se deosebește mult de celelalte limbi neolatine.

O parte importantă a cuvintelor de origine slavă a intrat în dacoromână nu prin contact direct cu slavii, ci pe cale culturală, prin biserică și cancelarie, deci sunt termeni legați de aceste două activități (evanghelie, cazanie; vornic, stolnic). Aceste slavonisme nu sunt rezultatul unor legături dintre români și slavi, ci arată influența, în direcția verticală, a unei clase dominante asupra altui neam. Așa cum am spus, această influență se aseamănă cu influența latinei asupra limbilor romanice occidentale. S. Pușcariu face o observație interesantă, arătând că, dacă se compară „Tatăl nostru” românesc cu cel franțuzesc, se constată că tocmai cuvintele care sunt latinisme în rugăciunea franceză (sanctifier, volenté, offense, tentation, delivrer) sunt slavonisme la noi (sfintși, voie, greșeală, ispită, izbăvi). Uneori, prin biserică, cuvintele nu au pătruns numai în limba literară, ci au ajuns în graiul popular, așa se explică cum termeni ca post, pomană au înlocuit vechii termeni latinești *sec* (păstrat în lăsata secului) și *ajun*, respectiv comand (< lat. *comandare*). Rămâne o mare necunoscută: care erau termenii latinești moșteniți, folosiți de români înainte de apariția unor termeni ca evanghelie, călugăr, luați din slavonă? Cum arăta „Tatăl nostru” înainte de influența veche slavă?

Diversele populații care au trecut sau au rămas pe aceste meleaguri în prima jumătate a mileniului I nu au lăsat urme prea importante. De la pecenegi și cumani avem, mai ales, nume de locuri sau de persoane (Peceneaga, Beșineu, Teleorman; Basarabia) și mai puține cuvinte comune (dușman, beci). Mai numeroase sunt cuvintele de origine maghiară; dintre acestea 33 (= 1,27%) au fost selectate și în vocabularul reprezentativ român (de ex. ademeni, alcătui, bănuși, băntui, cheltui, fel, gingaș, gând, hotar); cele mai multe sunt însă împrumuturi mai târzii, făcute de graiurile românești din Transilvania.

Un loc aparte ocupă cuvintele de origine greacă din română, pentru că ele au intrat în limba noastră pe trei căi diferite. Am amintit mai sus că un număr de cuvinte vechi grecești a pătruns în latina dunăreană. Al doilea strat este din greaca bizantină (folos, lipsi, părăsi, prisos, sosi), în sfârșit, există un strat mai nou de cuvinte, împrumutate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, mai ales în epoca fanariotă (argat, crivat, chivernisi, stafidă).

Lexicul românesc s-a îmbogățit și cu cuvinte din turcă, stratul cel mai vechi fiind din secolele

XV-XVII. Sunt, mai ales, nume de plante (arpagic, dovleac, dud, pătlăgea, salcâm), animale (bursuc, catâr), termeni referitori la casă (dulap, odaie, saltea, tavan), îmbrăcăminte (basma, ciorap, fotă) și mâncare (ciorbă, halva, sarma), meserii (dulgher) și comerț (amanet, cântar, samsar). Viața intelectuală a rămas străină de contactul secular cu turcii: nu există nici un cuvânt care să denumească o noțiune abstractă și nici un verb. În vocabularul reprezentativ român am înregistrat 18 cuvinte de origine turcă, ceea ce reprezintă 0,69% din total (de ex. cazan, chef, cioban, geam, para, perdea, sobă, tutun).

Variatele contacte ale românilor cu populațiile din această parte a Europei (bulgari, sârbi, ucraineni, ruși, polonezi) se pot deduce din cuvintele împrumutate de română. Ele sunt, de cele mai multe ori, elemente periferice, fiind mai frecvente în graiurile care au fost în contact cu limbile respective.

Limba română a ajuns la inventarul actual și prin împrumutarea masivă a unor termeni din franceză, italiană, latină - fenomen denumit de S. Pușcariu reromanizarea limbii române. Aceasta a fost posibilă datorită eliminării vechilor termeni împrumutați pe cale cărturărească: se spune secol alături de veac, insulă, spion în loc de ostrov, respectiv iscoadă; bazin în loc de havuz. Sectorul de limbi romanice de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, în colaborare cu Facultatea de Limbi Străine din București, elaborează un dicționar al cuvintelor latinești savante din limbile romanice, care va permite compararea elementului latin savant din română cu cel din celelalte limbi romanice. Influența franceză a contribuit, mai ales, la înlocuirea masivă a vechilor termeni în anumite limbaje (de ex. dată, deja, destin, discuta, dispărea, domeniu, dublu), în care au pătruns ulterior și termeni din germană (spital, șurub, turn) și engleză. Numărul cuvintelor franceze din vocabularul reprezentativ românesc este foarte mare (193, reprezentând 7,47% din totalul acestuia) și, dacă ținem seama și de etimologia multiplă (multe cuvinte au pătruns nu numai din franceză, ci și din italiană și chiar latină), numărul lor crește la 571, adică ajunge la 22,12%.

Diversele influențe lexicale, deși numeroase în decursul istoriei românilor, nu au afectat prea mult poziția elementului latin moștenit. Se poate spune, dimpotrivă, că numeroasele cuvinte împrumutate au generat crearea unor bogate serii sinonimice, permițând redarea a numeroase nuanțe, acolo unde în alte limbi romanice se găsesc numai echivalente aproximative.

Spre deosebire de vocabular, structura gramaticală a românei este latinească aproape în întregime. Nu se poate forma o frază fără întrebuintarea

obligatorie a elementelor latine, reprezentate, în primul rând, de diversele prepoziții și conjuncții: cu, de, în, la, pe, și etc. Sunt latinești și toate întrebările la care răspundem când construim o frază: ce, cine, cui, a cui, care, cum, unde. Deosebiri față de latină sunt, de cele mai multe ori, produsul continuării unor tendințe de clarificare și simplificare manifestate din epoca târzie a limbii latine. Există deosebiri față de latină, care sunt, în principiu, simplificări comune tuturor limbilor romanice și care evidențiază aceleași tendințe ca și la reroanizarea lexicului, despre care am vorbit mai înainte: reducerea formelor complicate ale substantivului și ale adjectivului, dezvoltarea unui articol hotărât și nehotărât, simplificarea corespondenței timpurilor în subordonare, simplificarea folosirii cazurilor cerute de prepoziții și de verbe. Nu totdeauna însă tendințele respective s-au realizat în același grad în română și în celelalte limbi romanice: față de restul limbilor romanice, româna se caracterizează, de exemplu, printr-o flexiune nominală mai bogată: mai multe desinențe pentru plural (ex.: vânăț - vineți), forme cazuale diferite pentru genitiv-dativ singular feminin față de nominativ-acuzativ (a unei case, (a unei) vulpi, față de casă, vulpe și forme speciale de vocativ (bărbate pentru masculin). La fel stau lucrurile cu flexiunea pronomului personal, care are mai multe forme decât în oricare altă limbă romanică: două serii de forme la dativ și acuzativ, una accentuată și una neaccentuată, la care se adaugă faptul că forma accentuată de acuzativ în -ne de la unele persoane (mine, tine, sine) este inexistentă în alte limbi romanice; ea este formată, se pare, după modelul lui cine (< lat *quem* + e); formele pentru dativ (lui, ei, lor) au corespondente numai în unele limbi romanice, iar dânsul, dânsa nu au corespondent în celelalte limbi romanice.

Toate desinențele verbale sunt moștenite din latină. La unele verbe denominative de conjugarea I, la persoanele I - m singular și III plural, apare -ez (lucrez, lucrezi, lucrează). La fel ca în celelalte limbi romanice, viitorul și perfectul sunt analitice; a apărut și un nou mod - condiționalul.

Există deosebiri față de latină, care sunt inovații proprii limbii române: crearea articolului posesiv (al, a, ai, ale, a/or) și a celui demonstrativ (omul cel bun, cartea cea frumoasă, nepot al mamei, carte a elevului, case ale tatălui meu), tendința de acumulare a mai multor mijloace pentru marcarea unei categorii gramaticale (alternanțe fonetice în temă + afixe gramaticale), apărută, probabil, datorită faptului că româna a fost, mai ales, o limbă populară vorbită: frumos m. sg. - frumoasă; albastru -albaştri; vânăț -vineți.

Unele deosebiri față de latină au fost explicate fie ca evoluții interne, fie ca influențe externe, de obicei slave. Exemplul tipic este păstrarea genului neutru. Recent, acest fenomen a fost explicat de I. Fischer ca o reorganizare petrecută în latina târzie, care tinde pe planul conținutului la înglobarea inanimatelor, iar pe planul formei obține două noi mărci, terminația -ora, devenită specifică, și acordul cu adjectivul feminin. Aceste caracteristici corespund exact celor ale neutrelui românesc, unde -ora > -uri, și unei stări de fapt dintr-o etapă veche a italianei și a sardei, dovadă că reorganizarea descrisă a atins o fază mai coerentă și mai clară în estul României. Nu este deci nevoie să se apeleze la influența slavă, așa cum a făcut Al. Rosetti.

Există trăsături gramaticale care apropie limba română de limbi din Peninsula Balcanică, din familii diferite (bulgara, albaneza, neogreaca): postpunerea articolului hotărât, formarea numeralelor cardinale compuse de tip unsprezece sau douăzeci, folosirea frecventă a conjunctivului în locul infinitivului și dativul posesiv. Pentru primul dintre aceste fenomene — postpunerea articolului hotărât - s-a propus o explicație internă (Al. Graur invocă poziția adjectivului determinant). Cât privește numeralele de tipul unsprezece, considerate de obicei ca o influență veche slavă, I. Fischer presupune și faptul că la baza lor stau formule analitice latine *unus super decem* (literal „unul deasupra lui zece”). Aceste construcții au putut să apară fie independent de situația din alte limbi, fie ca rezultat al unei transpuneri în latină a unei construcții similare din substrat. Prima ipoteză are ca punct de plecare sistemul creșterii pe răboj, folosit de păstorii români: 11 se notează făcând o creștătură deasupra primelor zece (se știe că păstoritul a fost ocupația de bază a populațiilor romanice din regiunile noastre, ceea ce face verosimilă ipoteza extinderii construcției la populațiile învecinate). A doua ipoteză, care presupune transpunerea din substrat a unei construcții similare, deși nu are nici o dovadă materială, nu este, după I. Fischer, neverosimilă; dacă admitem această ipoteză, fenomenul ar trebui datat în prima parte a perioadei romane, în epoca bilingvismului daco-roman, și ar trebui restrâns la zonele rurale, fiindcă centrele urbane, supuse școlii, nu puteau ignora sistemul latin tradițional de numărare.

În domeniul sintaxei remarcăm o inovație existentă, sub o altă formă, și în alte limbi romanice, în ceea ce privește exprimarea raportului între subiect și obiectul direct desemnând o persoană. Spre deosebire de spaniolă, unde obiectul direct este precedat în acest caz de prepoziția a, româna folosește prepoziția pe, tot de origine latină: Petru vede pe

Pavel (sp. Pedro ve a Pablo). O altă inovație sintactică, existentă în română și spaniolă, este folosirea formei neaccentuate a pronumelui personal pentru a „întări” obiectul direct și pe cel indirect: I-am văzut pe el (sp. Io he visto a el), respectiv ție și se cuvine totul, i-au dat copilului (sp. a mi me gusta mas el otro).

Între lexic și structura gramaticală se află, din punctul de vedere analizat aici, fonetica și fonologia. Nici o limbă romanică nu este identică cu latina. Și în acest caz există deosebiri care apar în toate limbile romanice: vocalele nu se mai disting prin lungime, deci prin cantitate vocalică, ci prin caracterul lor închis sau deschis, au apărut o serie de consoane noi (palatalele și africaterile) datorită acțiunii vocalelor palatale asupra vechilor consoane latinești. Unele dintre aceste schimbări s-au produs chiar în latina târzie. Ele au generat, evident, modificări în structura fonologică a limbilor romanice: o serie de opoziții existente în latină nu mai funcționează, în schimb apar altele (la vocale corelația de nazalitate; la consoane corelația de plosiune, localizare și palatalitate). Spus pe înțelesul tuturor, cuvintele se deosebesc prin alte trăsături decât cele existente în latină. Această nouă trăsătură fonologică s-a conturat în decursul secolelor, fiind în continuă mișcare și înnoire (B. Malmberg precizează că în franceza actuală există tendințe de a se generaliza un sistem vocalic mai simplu, fără opoziție între vocala semiînchisă și o vocală semideschisă). Deosebirile dintre diferitele limbi romanice se datoresc felului specific în care s-a reorganizat această structură. Fără a intra în detalii tehnice din domeniul analizei structurale, ne mulțumim să precizăm că numai în franceză există opoziție fonologică între consoanele orale și cele nazale. Pentru explicarea cauzei fenomenelor au fost avansate păreri contradictorii: unii pun o serie de transformări fonetice în legătură cu influența substratului (R. Menendez Pidal, pentru spaniolă) sau a superstratului (W. von Wartburg, pentru franceză), în timp ce alții, pornind de la ideea lui A. Martinet că limba este o structură a cărei evoluție trebuie căutată în însuși modul cum este organizată, explică fenomenele respective prin reorganizarea sistemului fonologie (un loc de seamă în această concepție îl ocupă ideea de „căsuță goală” Haudricourt-Juilland; B. Malmberg, unul din maeștrii domeniului, insistă asupra diversilor factori care sunt responsabili de stabilitatea și instabilitatea structurilor fonologice).

Care este mecanismul prin care o limbă poate influența structura fonologică a altei limbi? Există legătură între istoria socială și evoluția fonetică? Răspunsul este pozitiv, dar această legătură este indirectă, fiind realizată prin intermediul vocabula-

rului. Cuvintele împrumutate provin din limbi cu structuri fonetice diferite. Fenomenele sau sunetele care nu există decât în unul dintre cele două sisteme se adaptează la sistemul limbii receptoare, în general, în astfel de cazuri fonemele se dezarticulează (ii este pronunțat i + u) sau se identifică cu un fonem existent în sistemul receptor (fr. ii a fost redat în română prin i, în spaniolă prin u; rom. birou, biurou, sp. buró). Există cazuri când un sunet nou poate fi adoptat: h la noi provine din slavă sau din substrat, la fel cum h existent în vechea franceză provine din germanică (astăzi păstrat în grafie); h din latină a dispărut încă din latina vulgară.

Chiar și întreprinderile temerare au un sfârșit. Voi încheia încercarea mea de a vă prezenta o istorie de două milenii a limbii noastre, reamintindu-vă că istoria socială și culturală a românilor s-a dezvoltat, până în epoca modernă, așa cum remarca S. Pușcariu, „cu fața spre Orient”. Românii, singurul popor latin de religie ortodoxă, nu au putut apela la latină, care era folosită în Occidentul romanic în școli, administrație și, mai ales, în biserică, în timp ce neolatiniții apuseni și-au împropătat limba în tot cursul veacurilor, mai ales în evul mediu și în Renaștere, cu forme și întorsături de fraze latinești, românii au apelat la vechea slavă, limba de cultură de aici. Nu trebuie să uităm și cealaltă față a medaliei: datorită eliberării de presiunea latinei literare, atât de puternică în Occident prin școli și biserică, româna s-a putut dezvolta nestingherit conform tendințelor manifestate în latina târzie. Așa a ajuns româna să fie cea mai latină dintre limbile romanice: nu printr-un plus adus de elementul latin savant în curs de veacuri, ci prin evoluția naturală a tendințelor latinești; cum a spus E. Gamillscheg, „limba română, copilul despărțit timpuriu de familie, a păstrat cu mare fidelitate trăsături vechi familiare și în noua ambianță în care a ajuns”. Această nouă ambianță, care presupune contacte cu numeroase limbi, nu a modificat însă structura latină a românei, încadrată în tipul romanic despre care a vorbit Eugenio Coseriu în urmă cu puțin timp.

Ajuns la sfârșit, trebuie să fac o mărturisire: am prezentat aici rezultatul unor reflecții personale și ale altor colegi de aproape patru decenii. Sunt convins că punctul de vedere expus aici, perspectiva de abordare a istoriei limbii române vor fi întărite, pe măsură ce vor fi aprofundate o serie de aspecte din limbile romanice insuficient studiate în prezent. Vă rog, deci, să acceptați această expunere ca atare și, nu în ultimul rând, ca un omagiu adus istoriei acestei limbi, care ne-a permis și ne permite să ne deosebim de alții din jur, acum și în veacurile ce vor urma.